

Kuva 6. Vaalijalan ja Haapakosken jätevedenpuhdistamoiden typpi- ja fosforikuormitus vuosina 1979 – 2006.

2.7.2 Hajakuormitus

Valuma-alueelta kulkeutuva hajakuormitus on vaikeasti mitattavaa, mutta todennäköisesti sillä on suurin vaikutus Haapajoen sekä Savi- ja Kutujokien kuormitukseen. Hajakuormitusta syntyy metsätaloudesta, maataloudesta, yhdyskuntien viemäröintiverkkoihin kuulumattomien talouksien jätevesikuormituksesta, hulevedestä sekä luonnonhuuhtoumasta ja laskeumasta.

Suomen ympäristökeskus on laskenut valtakunnallisten aineistojen perusteella hajakuormittajille keskimääräisiä ominaiskuormitusarvoja mm. maankäyttöä kuvaavan SLICES -aineiston perusteella. *Laskennassa käytetään malleihin ja mittauksiin perustuvia arvioita eri kuormituslähteistä* (Vesistökuormituksen arviointi- ja hallintajärjestelmä – VEPS 2007). Lukuja ei sellaisenaan voi käyttää kuvaamaan alueen todellista kuormitusta, mutta ne kertovat suuntaa antavaa tietoa kuormituksen jakautumisesta.

Pieksäjärven vesistöalueelle on laskettu ominaiskuormitusluvut vuonna 2002. Haapajoen vesistöalueen pinta-ala on 57,5 km² ja Leväjärven – Kutujoen pinta-ala 20 km². Tähän suhteutettuna voidaan nähdä, että metsätalouden vaikutus valuma-alueilla on samansuuruinen, mutta haja-asutuksen ja maatalouden vaikutus Suonenjoen puoleisella alueella voimakkaampi (Taulukko 2.). Laskeuman suurempaan suhteelliseen osuuteen Pohjois-Savon puolella vaikuttaa esimerkiksi alueen suurempi järvisyys, mikä on Leväjärven – Kutujoen vesistöalueella 8,1 ja Haapajoen alueella 4,9.

Vesistöalue	Ravinne	Haja-asutus	Hulevesi	Laskeuma	Luonnonhuuhtouma	Maatalous	Metsätalous
Haapajoki	Kokonaisfosfori	33,6	0,6	27,2	237,9	161,7	45,7
Leväjärvi-Kutujoki		27,6	0,4	22,0	106,8	158,5	14,1
Haapajoki	Kokonaistyyppi	190,5	36,0	1694,6	6937,7	2976,9	747,4
Leväjärvi-Kutujoki		166,2	11,7	581,0	3121,4	2187,4	231,0

Taulukko 2. Haapajoen ja Leväjärven - Kutujoen vesistöalueiden ominaiskuormitusluvut (Kg / a) vuonna 2002.

Haapajoen osavalmu-alueella etenkin luusuan ja Haapakosken välillä merkittävä kuormittaja on metsätalous. Erityisesti ojitusten ja avohakkuiden sekä maanmuokkauksen vaikutus on voimakas. Alueelta tulevat ojat laskevat suoraan uomaan tiheimmillään alle sadan metrin välein. Maaperän

ohuen turvekerroksen vuoksi ojat on kaivettu kivennäismaahan saakka, jolloin ravinteiden huuhtoutuminen on erityisen voimakasta.

Keskitettyyn viemäriverkkoon kuulumattomia asuntoja Haapajoella on vähän. Vemmellahdella on enimmäkseen loma-asuntoja ja Haapakosken asuinrakennukset ovat liittyneet kylän jätevedenpuhdistamoon. Joitakin keskitettyyn viemärintiini liittymättömiä talouksia on Haapajärven ympäristössä sekä Leväjärven – Kutujoen vesistöalueella. Jokaisen viemäriverkostoon kuulumattoman talouden jätevedenpuhdistuksen toimivuus vaikuttaa suoraan vesistön tilaan.

Peltoviljelyä alueella on jonkin verran ja sen vaikutus kuormittajana on suurempi kuin metsätalouden vaikka pinta-ala on pienempi. Kuormituksen suuruuteen vaikuttavat esimerkiksi suojakaistojen toimivuus, lannoituksen määrä ja maanmuokkauksen suuntaus vesistöön nähden.

Luonnonhuuhtoumaan ja laskeumaan ei pystytä vaikuttamaan paikallisilla toimenpiteillä. Huleveden osuus maaseudun päällystämättömillä pinnoilla on vähäinen.

3 Alueen luonto ja maisema

3.1 Kasvillisuus

Haapajokeen rajoittuvilla maa-alueilla ei ole tehty kasvillisuusselvityksiä. Pieksämäen kaupungin kasvillisuutta on Kaisu Aapala kartoittanut vuonna 1987 ja sen pohjalta on tuotettu kolme seikkaperäistä selvitystä (Aapala 1987, 1989 a ja b). Haapajoki ja Pieksäjärven pohjoinen osa kuuluivat silloin Pieksämäen maalaiskuntaan, joten selvityksessä ei käsitellä Vemmellahden kasvillisuutta. Maiju ja Mikko Laakso ovat selvittäneet Pieksämäen lukon opiskelijoiden kanssa Pieksäjärven vesikasvillisuutta vuonna 2001. Raportissa on mukana myös Vemmellahti (Hämäläinen & Väisänen 2001).

Jokeen rajoittuvat metsät ja suot ovat pääosin vähäravinteisia mäntykankaita ja niiden soistumia. Valtaosa metsistä on metsätalouskäytössä. Joen varrella on rantaluhtia, joissa kasvaa pajuja sekä lehtipuita mm. raudus- ja hieskoivuja, terva- ja harmaaleppiä sekä haapoja.

Joen vesikasvillisuudesta voi erityisesti mainita suomenlumpeen, joka on runsastunut viime vuosien aikana (Laakso 2007) ja osmankäämin, jota on sankkana kasvustona Kersantinniemen takana, Kaihlasen länsiosassa. Muutenkin vesikasvillisuus ilmentää vesistön ravinteisuutta (mm. pikkulimaska).

Haapakosken tehdasalueella kasvaa uhanalainen rohtomesikkä (*Melilotus officinalis*), joka on ensimmäisen kerran inventoitu vuonna 1994. Seurantakäynti on tehty kesäkuussa 2003. Se esiintyy tehtaan konttori- ja päärakennuksen tuntumassa ruohikkoalueilla ja joen varressa.

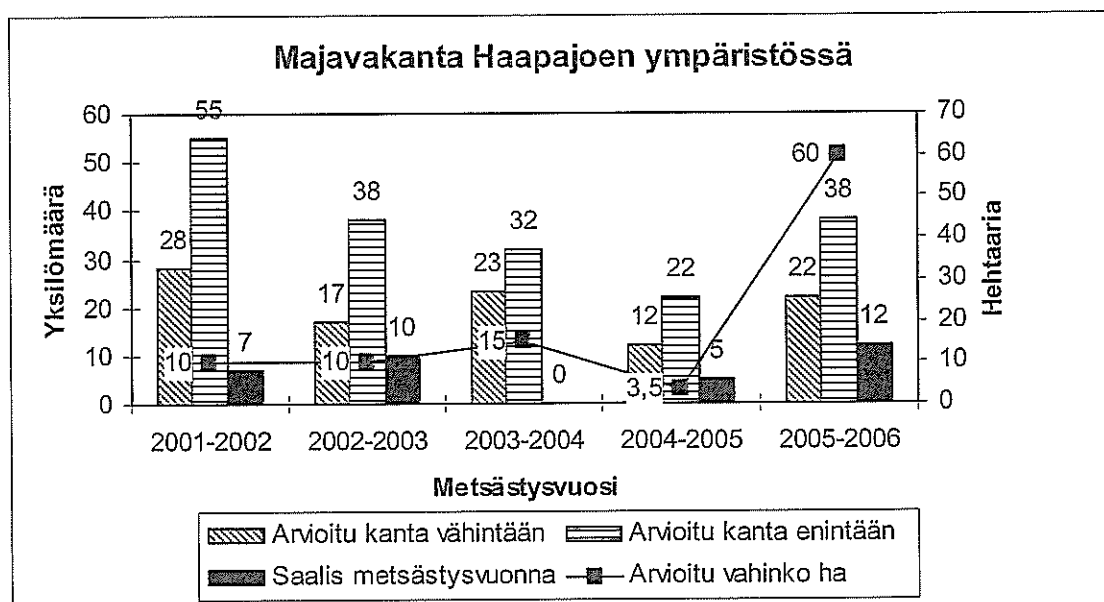
3.2 Linnut ja nisäkkäät

Haapajoen suun ja Kaihlasen välillä talvilintulaskentaa tekevä Mikko Laakso on havainnut vuosina 2005-2007 seuraavia lajeja: isokoskelo (*Mergus merganser*), harmaalokki (*Larus argentatus*), haapana (*Anas penelope*), puukiipijä (*Certhia familiaris*), harakka (*Pica pica*), sinisorsa (*Anas platyrhynchos*), telkkä (*Bucephala clangula*), pyrstötiainen (*Aegithalos caudatus*), palokärki (*Dryocopus martius*), pyy (*Bonasa bonasia*), teeri (*Tetrao tetrix*), metso (*Tetrao urogallus*), hippiäinen (*Regulus regulus*), laulujoutsen (*Cygnus cygnus*), hömötiainen (*Parus montanus*), töyhtötiainen (*Parus cristatus*), sinitäinen (*Parus caeruleus*), Talitiainen (*Parus major*), käpytikka (*Dendrocopos major*), koskikara (*Cinclus cinclus*), varis (*Corvus corone cornix*), korppi (*Corvus corax*), viherpeippo (*Carduelis chloris*), urpiainen (*Carduelis flammea*), pikkukäpylintu (*Loxia curvirostra*), punatulkku (*Pyrrhula pyrrhula*), keltasirkku (*Emberiza citrinella*), närhi (*Garrulus glandarius*) (Luonnontieteellinen keskusmuseo 2007).

Metsästäjät ovat havainneet Haapajoella mm. enimmillään viidenkymmenen laulujoutsenen muuttavia parvia, muuttavia hanhia ja kalasääsken (*Pandion haliaeetus*) (Haatainen 2007). Lähiseudun soilla on ollut myös kurkia (*Grus grus*).

Haapajoen nisäkäkantaan kuuluvat mm. kanadanmajava (*Castor canadensis*), minkki (*Mustela vison*), sauikko (*Lutra lutra*), hirvi (*Alces alces*) ja jänis (*Lepus timidus*).

Majavien patoja Haapajoessa ja sen sivuhaaroissa on ollut metsänkasvatuksen kannalta katsottuna haitallisen paljon. Kaadetut puut ja pesärakennelmat ovat myös melojien ja kalastuksen esteenä. Patoja on hajotettu mm. kaivinkoneella. Alueella toimivat neljä metsästyseuraa toimittavat Piek-sämäen riistanhoitoyhdistykselle vuosittain arviot majavien määrästä ja niiden aiheuttamista tuhoista sekä saalismäärästä (Kuva 7). Metsästysvuosi alkaa syksyllä ja loppuu seuraavan vuoden keväällä. Tiedot puuttuvat Partaharjun erämiehiltä vuodelta 2004 - 2005 ja Pohjois-Savon erältä vuodelta 2005 - 2006.

Kuva 7. Haapajoen alueella toimivien metsästyseurojen arvio majavakannasta ja tuhoista sekä saalismäärä.

3.3 Suojelualueet

Haapajokeen rajoittuvilla mailla ei ole suojelualueita. Joen valuma-alueella on yksi kahdesta osasta koostuva luonnonsuojelulain nojalla suojeltu suoalue, Korvassuo (YSA062070) (Liite 4).

Haapajoen lähialueiden suojelualueita ovat Natura-ohjelmaan kuuluvat linnustonsuojelualueet Tuomiojärvi (SPA FI0500037) ja Kirkko-Surnui (SPA FI0500174) sekä Suomen eteläisin suojeltu aapasuo, Ringinsuo (SCI FI0500008). Metsähallituksen omalla päätöksellä suojelumat Vuorisenvuoren ja Ylä-Surnuin aarnialueet ovat vanhaa mänty- ja kuusimetsää..

Havaittu kalasääski (7.2 Linnut ja nisäkkäät) voi olla esimerkiksi Metsähallituksen Tervasen palsatalla, Suurijärven ja kolmisopen tuntumassa pesivä yksilö, jonka reviiriin Haapajoen ympäristö todennäköisesti kuuluu.

Kutujoki kuuluu Suomen Natura-alueverkostoon (FI0600029). Kolme neljäsosaa 16 hehtaarin ko-koisesta alueesta on Fennoskandian luonnontilaista jokireittiä, jonka suojelu on suunniteltu toteutettavaksi vesilailalla. Viidesosa on vaihetumissuota ja rantasuota ja 5 prosenttia boreaalista lehtoa. Luontodirektiivin liitteen II laji alueella on sauikko. Huomionarvoinen on myös koko jokiosuudella harvakseltaan kasvava jokileinikki. Alueesta 4 prosenttia kuuluu yksityiseen suojelualueeseen, muu osa suojelusta on toteuttamatta. (Natura 2000 -tietolomake.)

3.4 Maisema

Valtaosa Haapajokivarren maisemasta on metsäistä suo- ja kangasmaastoa. Korkeuserot eivät ole suuret. Joen latvaosan ympäristössä on matalia harjumuodostelmia. Asutusta on joen suulla, Haapakosken kylällä ja sen alapuolella lähellä Haapajärveä. Myös jokeen rajoittuvia peltoja on ainoastaan Haapakosken kylän ja Haapajärven välissä.

Rakennettu kulttuuriympäristö on seudullisesti poikkeavaa historiallista teollisuusaluetta Haapakosken ruukkialueella. Vanhasta maataloudesta kertovia perinnemaisemia, kuten ketoja ja niittyjä tai hakamaita ei ole inventoitu.

Suonenjoen puoleisella osuudella maisema on korkeuseroiltaan vaihtelevampaa. Jo Haapajärven luoteispäässä, Savijoen suun lähistöllä, nousevat Viipperon harjualueen rinteet suoraan rannasta. Alueen korkein kohta on pohjoisempana, Kutujärven itäpuolella, Kutumäellä melkein 209 metrin korkeudessa.

Perinteisiä peltomaisemia Pohjois-Savon puolella on alavilla mailla jokivarressa sekä kylien tuntumassa rinteillä. Kylissä on muutamia inventoinnissa huomioituja vanhojen kulttuuriympäristöjen kokonaisuuksia, joilla on paikallista tai maakunnallista maisemallista arvoa.

4 Kaavoitustilanne ja omistusolot

Haapajoki on 11.4.2002 vahvistetun Etelä-Savon seutukaavan alueella (Liite 5). Kaavaan on merkitty Haapakosken tehdasalueen, koulun ja seurantalonsä sekä aseman suojele, lähiseudun suojeleohjelma-alueet sekä osa Haapajokea kalataloudellisesti arvokkaaksi vesistöksi. Yleiskaavaa seudulla ei ole.

Jokivarren suurimmat maanomistajat ovat metsäyhtiö UPM-Kymmene sekä Haapakosken tehdas. Lisäksi alueella on ympärivuotisten asuntojen ja mökkien tontteja sekä vähäinen määrä maatalousmaata.

5 Maankäyttö

5.1 Historia

Historiatietoja esitetään valikoidusti maiseman, rakennusperinnön ja muinaismuistojen taustaksi.

5.1.1 Esihistoria

Mannerjäätikkö vetäytyi selvitysalueelta viimeksi noin 9500 vuotta sitten. Sulanut vesi muodosti Yoldiameren, jonka pinta oli 140 metriä meren pinnan yläpuolella. Vesistön pinnan yläpuolella oli silloin laajoja alueita mm. Leppämäellä, Kutumäellä ja Pörölänmäellä. Haapajoen lähiympäristö on ollut alavaa. Nykyinen Pieksämäen ja Suonenjoen seutu oli jo Yoldiameren laskun jälkeen, Ancy-lusjärven aikaan vedenjakajaseutua, kun läheinen Paasvesi kuului Muinais-Päijänteeseen, joka laski pohjanlahteen, Kuvansi taas Suur-Saimaaseen, joka laski etelään päin. (Peruskartta, maaperäkartta, selitys 1991)

Etelä-Savossa on ollut asutusta ainakin 6000 vuotta, kampakeraaminen kausi 4000-2000 e.a.a. Varhaisimpien asumusten oletetaan olleen kevyitä kotia, joista ei ole jäänyt merkkejä. Pysyvä asutus levisi Pieksämäen seudulle keskiajan lopulla. Sen yläpuolinen seutu oli 1400-luvun lopulle saakka asumaton "lapinkorpea". (Lehtinen 1989.)

5.1.2 Teollisuuden aika

Järvimalmiruukkeja perustettiin ahkerasti Itä-Suomen järvialueille 1800-luvun puolivälissä, sata vuotta Juankoskelle perustetun ensimmäisen ruukin jälkeen. Haapakosken ruukille malmia nostettiin mm. Savijärvestä ja Pieksäjärvestä, mikä on jättänyt jälkensä jopa paikannimiin. Rautaa vietiin Venäjälle ja Euroopan markkinoille Saimaan kanavan kautta. Haapakosken ruukki aloitti takkiraudan tuotannon 1842-1844. Johan Fredrik Molander perusti masuunin, kankirautavasaran ja nippuvasaran Johan Reinhold Holmbergin ja Johan Ernst August Boije af Gennäsin kanssa. Aluksi rauta kuljetettiin markkinoille talvisin jääteitä pitkin reessä. Saimaan kanavan valmistuttua vuonna 1856 raudan matka Pietariin lyheni reilusti. (Etelä-Savon rakennusperintö 1984, Kautovaara 1986, Viikki 1979.)

Taloudellisten vaikeuksien vuoksi Ruukki siirtyi vuonna 1857 pietarilaiselle suurliikemiehelle, kollegineuvos Nikolai Putiloville. Rautaa tarvittiin itäisellä Venäjällä ratakiskojen valmistukseen. Viidentoista vuoden aikana Haapakosken laitoksia laajennettiin ja omistaja vietti komeaa elämää. Vuonna 1872 Putilov teki vararikon ja ruukki joutui valtiolle. (Etelä-Savon rakennusperintö 1984, Kautovaara 1986, Viikki 1979.)

Masuuni oli kylmillään kymmenen vuotta, mutta käytössä sen jälkeen vuoteen 1904, jonka jälkeen nykyinen tehdaslaitos aloitti toimintansa. Savon radan perustaminen (1889) vilkasti toimintaa vuosisadan lopussa. Tieyhteys ruukille saatiin vasta 1940. Takkiraudan valmistusta ei jatkettu, mutta valimo jatkoi ja jatkaa edelleen toimintaa. Enimmillään työpaikkoja oli 1960-luvulla eli 150-160. Monet ovat tehtaalaisia useassa polvessa. (Etelä-Savon rakennusperintö 1984, Kautovaara 1986, Viikki 1979.)

5.2 Asutus

Muinaisten asuinpaikkojen perusteella voidaan todeta, että alueella on eletty jo tuhansia vuosia. Nykyinen asutus Haapajoen lähiympäristössä on keskittynyt Haapakosken kylälle sekä kylän ja Haapajärven välille, lisäksi Vemmellahdessa, Haapajoen suulla on vakituisia ja vapaa-ajan asuntoja.

Vemmellahden nykyiset rakennukset ovat 1900-luvulta, mutta Haapakoskella on ollut ruukin ansiosta suuri ja elävä kylä jo 1800-luvun puolesta välistä lähtien. Parhaimmillaan tehdas on työllistänyt välittömästi melkein 150 henkilöä, joiden lisäksi asukkaita ovat olleet heidän perheensä ja muut toiminnanharjoittajat. Nykyisin Haapakoskella on asukkaita Surnumäen kanssa yhteensä noin 200 (Haapakoski – Meidän kylä 2007).

5.3 Rakennettu kulttuuriympäristö

5.3.1 Haapakosken ruukki

Haapakosken ruukkialue on vuonna 2000 vahvistetun seutukaavan suojelukohde (SR 619) ja määriteltä valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi sekä rakennushistoriallisesti ja ympäristön kannalta merkittäväksi alueeksi. *Merkittävä tuotanto- ja asuinrakennusten muodostama teollisuusympäristö, jossa eri aikakausien rakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden ja joka kertoo Saimaan alueen rautaruukkien kukoistuskaudesta 1800-luvulla. Masuuni on maassamme harvinainen varhaisen teollisuuden rakennus ja työväen asuintalot vanhimpia säilyneitä maakunnassa.* Seutukaavassa alue on merkitty SU4-alueeksi, joka on tarkoitettu suojeltavaksi rakennuslain 135 § nojalla annettavilla määräyksillä. (Etelä-Savon rakennusperintö 1984, Haapakosken ruukinalueen kehittämis- ja markkinointisuunnitelma 1992.)

Masuunin ympärillä sijaitsevat tehdasrakennukset ovat pääasiassa 1800-luvun jälkipuolelta ja 1900-luvun alusta. Ruukinkartano vanhimmilta osin 1843, nykyasu n. 1872. Tiilinen konttori 1920-

luvulta, aikaisempi konttori 1800-luvun keskivaiheilta. Tältä ajalta ovat myös ruukin vanhimmat työväenasunnot. (Putkonen 1988.)

Inventoinnin alueesta on tehnyt Satu Karjalainen ja selostus on *Haapakosken ruukinalueen kehittämis- ja markkinointisuunnitelma* –loppuraportissa. Karjalaisen tekemän rakennusaikajaottelun mukaan Haapakosken ruukkialueella voidaan erottaa neljä kautta, joista ensimmäinen sijoittuu vuosille 1845-1857. Tältä ajalta jäljellä olevia rakennuksia ovat masuuni ja tehtaanjohtajan asunto. Muinaismuistolain mukaan suojeltuja kohteita ovat myös hiiliuunien rauniot sekä kotitarvesahan kivijalka samalta ajalta. Museoviraston johdolla vanha masuuni on korjattu 2000-luvun alussa. Toinen vaihe käsittää Putilovin ajan (1857-1879), jolloin laajennettiin tehtaan johtajan asuntoa, rakennettiin sirkkelisaha, puutyöverstas, kuivausuuni ja vanhan, raunioituneen masuunin tilalle uusi. Kartanon sisämukavuuksien lisäksi joen varteen rakennettiin uimahuone. Vaikka ruukin kolmantena kautena (1879-1904) raudan valmistus loppui, useita uudistuksiakin tehtiin. Valimotoiminnan kasvua palvelemaan rakennettiin lämminilmakonehuone korkea, tiilinen valimo, putkienpuhdistushuone, tervaamo, koetushuone, vaakahuone, paja ja kaksoishiiliuuni. Tehdasalueelle rakennettiin kiskoverkosto ja pistoraide Savon radan yhteyteen. Valimon toiminta on jatkunut vuodesta 1890-luvulta nykypäivään (neljäs kausi 1904-) ja vaikuttanut vahvasti säilyneeseen ruukkimiljööseen. 1910-luvulla valmistui pystyvalimo, mallipaja, konepaja ja voimala. Joen varrelle perustettiin uusi saha, hiiliuunit ja mylly purettiin, 1920 karja sai uudet tilat nykyisestä tallista ja konttori muutti nykyiseen rapattuun tiilirakennukseen. Myös työläisten asuntoja rakennettiin 1950-luvulle saakka. (Haapakosken ruukinalueen kehittämis- ja markkinointisuunnitelma 1992.)

Erillisenä suojelukohteena on Haapakosken entinen koulu ja Pyrinnön talo (Seurantalo), jota Kylväyhdistys vuokraa erilaisia tilaisuuksia varten.

5.3.2 Haapakosken rautatieasema

Rautatieasema on ratahallintokeskuksen omistama, mutta ei enää käytössä alkuperäisessä tarkoituksessaan. Voimassa olevan seutukaavan mukaan asema on rakennushistoriallisesti, ympäristön kannalta, paikallisesti arvokas rakennus. *1887-89 rakennetun Savon radan asema, joka rakennettiin Oulun radan pysäkin piirustuksilla. V.1905 sitä laajennettiin arkkitehti Bruno Granholmin suunnitelman mukaan. Lähes alkuperäisenä säilynyt, edustava Savon radan asema.* (Etelä-Savon rakennusperintö 1984.)

5.3.3 Hornanlinna

Kirjailija Aarne Haapakosken omistuksessa ollut Hornanlinna sijaitsee lähes Haapajoen suulla sen länsipuolella Haapajärven rannalla (Kakriainen 2007). Kirjailija asui ja työskenteli nuoruudessaan Haapakosken ruukilla. Alun perin kirjailija oli Aarne Laitinen, hänen tunnetuin taiteilijanimensä oli Outsider (Wikipedia 2007). Hän on kirjoittanut mm. Pekka Lipposen seikkailut. Talo on yksityiskohti eikä sovellu vierailukohteeksi.

5.3.4 Esihistorialliset asuinpaikat

Seudulta löydettyt esihistorialliset asuinpaikat sijaitsevat Haapajoen suun ympärillä, Vemmellahden rannoilla. Asuinpaikkoja on kuusi: Vemmellahti 1-4, Matoniemi ja Pieksänniemi. Vemmellahti 4, Pieksänniemi ja Matoniemi ovat kivikautisia, Vemmellahti 1 kivi- ja rautakautinen ja Vemmellahti 2 varhaismetallikautinen. Vemmellahti 3:n ikää ei ole määritetty tarkemmin. Löydöt on tehty vuosina 1983-1986. Paikoilta on löydetty esimerkiksi kvartsi-iskoksia, palanutta luuta ja keramiikkaa. (Koponen 2007.)

Vahvistetussa seutukaavassa asuinpaikat ovat seuraavilla merkinnöillä: Pieksäniemi, Vemmellahti 1, Vemmellahti 2 ja Vemmellahti 3. Vemmellahti 4 ja Matoniemi eivät ole seutukaavassa. Inventointitiedot asuinpaikoista ovat seutukaavan selostuksessa, Etelä-Savon maakuntaliitossa ja Savonlinnan maakuntamuseossa.

Korninkosken lähistöllä, Haapajoen itäpuolella on muutamia hiilimiiluja ja tervahauta.

5.4 Teollisuus

Kuten historiatiedoista ilmenee, Haapakosken tehdas sijaitsee Haapajoen suurimman kosken ääressä ja tuottaa energiaa tarpeisiinsa vesivoimalla vedenkorkeuden salliessa. Nykyinen tehdas on perustettu vuonna 1905 ja valmistaa valuraudasta sekä teräksestä esimerkiksi venttiilejä ja putkia (Haapakosken tehdas 2007).

Malmia on jalostettu Haapakoskella vuodesta 1842. Alusta lähtien tehdas on ollut kylän suurin työllistäjä kuten tälläkin hetkellä. Tehtaan jätevedet johdetaan Haapakosken kylän jätevedenpuhdistamolle.

5.4.1 Pilaantuneet maa-alueet

Haapajoen valuma-alueella on kaksi pilaantuneiden maa-alueiden rekisterissä olevaa kohdetta, joiden tilaa ei ole tarkemmin selvitetty. Haapakosken kyläkaupan polttonesteiden jakeluasema sijaitsee 158 metrin päässä joesta ja sillä ei ole välitöntä vaikutusta joen tilaan.

Haapakosken tehtaan alueella todennäköisesti vuosina 1980 – 1998 toiminut saha sijaitsee 20 metrin etäisyydellä jokirannasta. Sinistymisenestoon ei todennäköisesti ole käytetty kloorifenoleja sisältäviä yhdisteitä. Tätä tietoa tukevat alueelta otetut maanäytteet. Vanha kasteluliuosallas on alueella suojaamattomana ja ainakin pintamaassa on öljyä. Osa kemikaaleista voi kulkeutua sadevesien mukana jokeen.

5.5 Maa- ja metsätalous

Peltoviljelyä harjoitetaan vain Haapakosken ja Haapajärven alueella pienellä alalla. Suonenjoen puolella jokirantaan ulottuvia peltoja on eniten Savijärven pohjoisosassa ja Kutujoen varrella.

Metsätalous on Haapajoen valuma-alueen maankäyttömuodoista laaja-alaisinta. Ojitettuja soita on koko joen matkalla sekä sen laskujokien ja -purojen varsilla aivan rantaan rajoittuen. Myös valuma-alueen muut suot on pääasiassa ojitettu joitakin pieniä suojelualueita lukuun ottamatta. Ojitukset on tehty 1960- 1970 -luvulla ja kunnostusojituksia 2000-luvulla. Metsätalousmaista valtaosan omistaa metsätalouslyhtiö UPM-Kymmene. Metsäyhtiöllä on tarkoitus aloittaa kunnostusojitukset alueella 5-10 vuoden kuluessa (Häkkinen 2007).

5.6 Virkistyskäyttö

5.6.1 Melonta

Haapajoessa on riittävästi vettä melontaa varten jäiden lähdestä juhannuksen tienoille ja uudelleen syysateiden aikaan syys- lokakuussa. Verrattuna Pieksämäellä sijaitsevaan Naarajokeen, Haapajoen melojamäärä on noin sadasosa eli muutamia kymmeniä melojia vuosittain. Melontaa rajoittaa alhaisen vesimäärän lisäksi paikoittain runsas vesikasvillisuus sekä erityisesti majavan ja eroosion kaatamat puut. (Keinonen 2007.)

Haapajoelle on mahdollista lähteä melomaan useasta eri paikasta. Pieksämäen kaupungin venerannasta on noin yhdeksän kilometriä luusuaan. Kukkaroniemen leirikeskus on myös hyvä lähtöpaikka ja sieltä Haapajoen suulle on noin 3,6 kilometriä. Jos haluaa tehdä pelkän jokimelonnan, lähtöpaikkana on pidetty Pieksänniemeä, jonka ongelmana on kuitenkin autojen pysäköintiluvan epävarmuus. (Keinonen 2007.)

Lopetuspaikkana on pidetty Haapakosken tehdasaluetta. Kyläläiset ovat meloneet myös Haapakosken padon alapuolelta Haapajärvelle (Jormakka 2007). Haapajärveltä on mahdollisuus meloa edelleen Savijoen, Savijärven ja Kutujoen kautta Koskelon leirialueelle ja kauemmaksi Rautalammin reitille. (Keinonen 2007.)

Melontaa varten joelta on raivattu kaatuneita puita muutaman kerran viimeisten kymmenen vuoden aikana. Raivaustöitä ovat tehneet ainakin Etelä-Savon ympäristökeskus vuonna 2002 tai 2003 ja Haapakosken erämiehet syksyllä 2006 (Säämänen 2007). Haapajoen melontasivuston mukaan uoma on raivattu myös vuonna 2004. Kunnostustarveselvityksen aikana melontaseuran aktiivit raivasivat reitin luusuasta Korninkoskelle sekä pahimpia esteitä Korninkosken ja Haapakosken väliltä. Melojien mukaan raivaustyöt pitäisi tehdä vuosittain, jotta myös aloittelevat melojat voivat retkeillä Haapajoella. Kersantinniemen takana Kaihlasan luusuassa on jouduttu raivaustöihin tiheän ruovikon takia (Keinonen 2007). Majavaa on myös metsästetty sen aiheuttamien metsätuhojen vuoksi, mutta ei kovin innokkaasti (Säämänen 2007).

Rautateiden alitukset ja Kornin silta Hukankosken kohdalla ovat vailla varoitusmerkintää. Etenkin Kornin sillan kohdalla alitus on lähes aina mahdotonta, mutta muutkin alitukset pitäisi pystyä tarkistamaan ennen melomista. Pohjapatoa luusuassa ei pidetä ongelmana, mutta sen rakenteiden kunnostamista toivotaan. Luiskat ovat huonossa kunnossa ja hyvin liukkaat. (Keinonen 2007.)

Nuotiopaikkoja Haapajoen varrella ei ole lukuun ottamatta Kaihlasan rannalla olevaa rakennelmaa, josta melojilla ei ole omistustietoa. Myöskään reittikarttaa ei Haapajoesta ole. Taukopaikkoja toivotaan johonkin Pieksäjärven keskiosissa olevista saarista sekä mielellään kahta Haapajoen varrelle. Myös Haapajärven saareen tai rannalle sekä noin puoleen matkaan Haapajärven ja Koskelon leirialueen välille tarvittaisiin taukopaikka. Taukopaikoille toivotaan telttailuun osoitettua aluetta, käymälää, tulipaikkaa, polttopuita sekä mahdollisesti jätehuoltoa. (Keinonen 2007.)

Pohjois-Savon puolella osuus Haapajärveltä Koskeloon on liitetty osaksi 128 kilometriä pitkää Suonenjoen melontareitistöä (Pohjois-Savo, retkeilyreitistö 2007). Kartan palvelutiedoissa ei ole Kutujoella –hankkeen loppuraportissa suunniteltuja melontareitin tauko- ja rantautumispaikkoja. Hankkeen aikana on käyty neuvottelut maanomistajien kanssa paikkojen sijainnista (Ahola 2000). Jo edellä mainittu Koskelon leirialue on retkeilyreitipalvelussa mainittu ja sen palvelut ovat seuraavat: nuotiopaikka, laiturit, WC, jäteaste, vesipiste, huoltamo, ravintola, kauppa (Pohjois-Savo, retkeilyreitistö 2007).

5.6.2 Metsästys

Haapajoen ympäristössä toimii neljä metsästysseuraa, joista Haapakosken erämiehet, Surnuinmäen eräveikot ja Partaharjun riistaveikot kuuluvat Suur-Savon riistanhoitopiiriin ja Pohjois-Savon erä Pohjois-Savon riistanhoitopiiriin.

Haapakosken erämiesten alue alkaa Hukankosken ja Haapakosken puolesta välistä ja ulottuu Haapajärvelle Suonteen metsästysalueen rajalle Haapataipaleelle (Säämänen 2007). Pohjois-Savon erä toimii UPM-Kymmenen omistamilla mailla. Surnuinmäen eräveikkojen metsästysmaata on Haapajoen länsipuoli Kaihlasan ja Vemmellahden välissä. Partaharjun riistaveikot toimivat joen itäpuolella suunnilleen samoilla korkeuksilla kuin edelliset.

Alueella metsästetään pienriistaa ja hirveä. Majavia pyydetään niiden aiheuttamien metsätuhojen vuoksi. Parin kolmen viime vuoden aikana majavan tekemiä tuhoja on arvioitu olevan enemmän kuin aiemmin (Säämänen 2007). Kaihlasella pyydetään vesilintuja.

5.6.3 Kalastus

Veden vähyys ja uoman poikki kaatuneet puut vaikeuttavat kalastusta Haapajoella siinä määrin että sitä ei juuri harjoiteta. Haapajärvellä kalastetaan jonkin verran enemmän (Heiskanen 2007). Kalakanta koostuu hauesta, ahvenesta ja särkikaloista (Haapajoen melontareitti 2007).

5.6.4 Maastoretkeily ja uinti

Vaikka Haapajokea ympäröivät suot ja metsät ovat pääosin talouskäytössä ja veden virtausta säännöstellään, aluetta pidetään viehättävänä ja erämaisena retkeilypaikkana (Jormakka 2007, Laakso 2007). Talvilintulaskentaa luusuan ja Kaihlasen välillä tekevän Mikko Laakson mukaan ainakin talvikausi on hiljainen ja rauhan soisi säilyvän. Kyläyhdistyksen sihteerin Anu Jormakan mukaan sekä tehtaan padon ala- ja yläpuoli sekä koko aluetta leimaava tehdasalue ovat hienoja. Veden määrän vaihteluun on totuttu ja se ymmärretään välttämättömänä seurauksena työtä antavan teollisuuden olemassa olostä (Jormakka 2007).

Hiihtämistä kuitenkin rajoittaa suoalueilla tehdyt voimakkaat ojitukset, joita on eniten Hukankosken (Kornin sillan kohdalla) ja Haapakosken kylän välissä (Laakso 2007).

Haapakosken kylän entinen uimapaikka on ollut vielä 1970-luvulla noin kilometrin päässä padolta ylöspäin (Jormakka 2007). Rannalla oli jopa neljän metrin korkuinen hyppytorni. Nykyinen uimapaikka on kylän lähellä sijaitsevalla lammella. Useimpien kyläläisten mukaan joen vesi ei enää ole uimakelpoista (Härkönen 2007).

6 Asukkaiden näkemykset

Asukkaiden näkemykset joesta vaihtelevat. Pitkäaikaiset asukkaat ovat nähneet veden laadun ja määrän vaihtelut vuosikymmenien aikana.

6.1 Veden määrä

Vuosikymmeniä seudulla asuneen ja kulkeneen mukaan joki on silloin tällöin kuivunut täysin sen jälkeen, kun Pieksjärven vedenpintaa säätelevä pato kunnostettiin 1970-luvun lopulla. Sitä ennen padon läpi oli aina päässyt jonkin verran vettä vaikka se oli kokonaan suljettu. Toisen pitkäaikaisen asukkaan mukaan säännöstelyä tulisi kehittää siten, että veden määrää Pieksjärvessä ei päästettäisi keväisin niin alas kuin lupamääräykset edellyttävät. Jos järven pintaa pidettäisiin keväällä korkealla, vettä riittäisi kuivinakin vuosina juoksettavaksi koko kesän ajalle. Myös Haapajärven pinta laskee veden vähäisen määrän takia toivottua alemmaksi, asukkaan mukaan jopa puoli metriä kesän aikana.

Näkemykset siitä, mikä riittävä veden korkeus Pieksjärvessä olisi, vaihtelevat. Toisten mielestä nykyisen käyrän ylärajan mukainen määrä on riittävä, toisten mielestä keväällä veden pinta tulisi pitää nykyistä ylärajaa korkeammalla. Joka tapauksessa lupaehdoja ja säännöstelyrajoja vuodelta 1977 pidetään ”esihistoriallisina” ja säännöstelyn kehittämistä tarpeellisena. Perusteluksi mainittiin mm. yleisötilaisuudessa esitellyt, hydrologissa ilmiöissä viime vuosina havaitut muutokset.

Asukkaat ovat pohtineet muitakin toimia kuin Pieksjärven säännöstelyä veden riittävän määrän turvaamiseksi ympäri vuoden. Esitettyjä toimia ovat koskien uudelleen kiveäminen virtauksen hidastamiseksi sekä ”järjettömän” metsäojittamisen rajoittaminen.

Jotkut asukkaat kokevat myös Haapakosken tehtaan padon käytön mielivaltaiseksi, sillä veden määrä vaihtelee padon alapuolella voimakkaasti ja nopeasti.

6.2 Veden laatu

Erään asukkaan mukaan vesi on aina ollut ruskeaa ”sössöä”, koska se kulkee suoalueella. Vesi on kuitenkin 1980-luvulla ollut erityisen likaisen oloista ja toinen asukas kuvailee sitä seuraavasti: ”Jos melalla tönäisi joessa olevaa kasvitupasta, siitä pölähti harmaata ”paskaa”. Sama soutaja sanoi tänä aikana aina pesseensä aivot ja veneen pohjan käytyään Haapajoella. Hänen mukaansa tilanne on kuitenkin parantunut sen jälkeen, kun Vaalijalan puhdistamon toimintaa on tehostettu. Veden laatu koetaan kuitenkin edelleen melko heikoksi myös Haapajärvellä, joka on kesällä ”limainen ja leväinen”. Pieksäjärven kuormituksen lisäksi syyksi arvellaan voimakasta metsäojitusta ja muita metsätalouden toimia.

6.3 Muut ongelmat ja toiveet

Talvella metsänkasvattajien ja tienpitäjien ongelmana on Korninkoskeen muodostuva jääpato, jonka takia vesi nousee laajalle metsäalueelle sekä Kornintielle ja –sillalle. Tie joudutaan joinakin talvina sulkemaan tulvan takia.

Jäiden pelätään Pieksäjärvessä olevan kevättalvella heikkoja säännöstelyä takia.

Kaihlanen on asukkaan mukaan merkittävä lintujärvi sekä luontoharrastajien, että metsästäjien näkökulmasta katsottuna. Kasvillisuutta ja pesimäolosuhteita siellä tulisi säästää ja parantaa. Kasvillisuutta toivotaan niitettävän siten, että avovettä riittää vesilinnuille. Niittoa ei tulisi toteuttaa melontaa varten suoraviivaisesti vaan siten, että ilmaversoisten vesikasvien raja mutkittelisi ja antaisi siten sorsalinnuille suojaa pedoilta. Toisaalta toivotaan, että ei niitettäisi liikaa, jotta kasvillisuus pidättäisi vedessä olevia ravinteita juuristoihinsa. Myös Haapajoen ennallistamista toivotaan. Ennallistamisessa viitataan Pieksäjärven pinnan laskun yhteydessä tehtyyn ruoppaukseen, joka on toteutettu luusuasta Haapakoskelle 1950-luvulla.

Melontareitin kehitystoiveita käsitellään luvussa 5.6.1 Melonta.

7 Aiemmat ja meneillään olevat selvitykset, suunnitelmat ja hankkeet

Vangasjärven kunnostus 2007 -
Etelä-Savon metsäkeskus:

- Leinonen, Antti 2007. Kunnostusojituksen suunnittelumenetelmien kehittäminen hyödyntämällä mallinnuksella tuotettavaa paikkatietoa. Esitelmäaineisto 15.2.2007.
- Leinonen, Antti 2007. Kunnostusojituksen vesiensuojelun kehittäminen hyödyntämällä mallintamalla tuotettavaa paikkatietoaineistoa. Tutkimussuunnitelma 28.1.2007.

Etelä-Savon metsäkeskuksen ja Mikkelin ammattikorkeakoulun metsätalouden koulutusohjelman yhteistyöhanke metsätalouden vesistövaikutusten selvittämiseksi, valmistuneet ja tekeillä olevat opinnäytetyöt:

- Kiviluoma, Petteri, valmistumisajankohta ei tiedossa. Aihe: Pieksäjärven luonnonhoitohanke, mallinnus.
- Seppänen, Jaana 2006. Pieksänjärven ja Salvosen valuma-alueen vesiensuojeluhankkeen maastoinventoinnin tulokset 2005.
- Rajala, Janne 2005. Metsätalouden vaikutus Pieksäjärven kuormitukseen, Pieksäjärven valuma-alueen vesien suojelu.

Jyväskylän yliopiston tutkimukset Ympäristöntutkimuskeskus: